

Наталія Лесько

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права,
leskonatalya@gmail.com

ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ

© Лесько Н., 2017

У статті досліджено зміст термінів “обставини”, “причини”, “умови”, “чинники”, “детермінанти” правопорушень. Проаналізовано детермінанти, які обумовлюють насильство над дітьми.

Ключові слова: діти; насильство; детермінанти насильства; чинники насильства; жорстоке поводження з дітьми.

Наталья Лесько

ДЕТЕРМИНАНТЫ, ОБУСЛОВЛИВАЮЩИЕ НАСИЛИЕ НАД ДЕТЬМИ

В статье исследуется содержание терминов “обстоятельства”, “причины”, “условия” и “факторы”, “детерминанты”. Проанализированы детерминанты обусловливают насилие над детьми.

Ключевые слова: дети; насилие; детерминанты насилия; факторы насилия; жестокое обращение с детьми.

Nataliya Lesko

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Administrative and Informational Law
Ph.D.

DETERMINANTS THAT CAUSE CHILD ABUSE

The article studies the meaning of the following terms: “circumstances”, “reasons”, “conditions”, “causes”, “determinants” of offenses. Determinants that cause child abuse are analysed.

Key words: children; violence; violence determinants; causes of violence; child abuse.

Постановка проблеми. Жодне насильство над дітьми не є виправданим, і будь-якому насильству щодо дітей можна запобігти. Факти про дітовбивства, жорстокі та принизливі покарання, нехтування та недбалість, сексуальні домагання та інші форми насильства щодо дітей надходять до нас ще з часів давніх цивілізацій [1]. Останні документи про масштаби та вплив насильства щодо дітей чітко вказують, що це дуже серйозна та вагома глобальна проблема. Ця

проблема властива кожній країні світу, вона набирає найрізноманітніших форм і спостерігається у різних середовищах [2].

Значний відсоток дітей у кожному суспільстві страждає від насильства вдома. Лише у 16 країнах існує повна заборона будь-якого тілесного покарання дітей у будь-якому середовищі. А абсолютна більшість дитячого населення Землі і досі не має рівноправного юридичного захисту від побиття чи умисного приниження вдома. Крім того, діти зазнають насильства від тих, на кого покладена відповідальність піклуватися про них у сім'ї, навчальних закладах, а також у місцях, де вони працюють законно чи незаконно.

Аналіз дослідження проблеми. Значну увагу питанню подолання насильства над дітьми приділяли: Н. М. Апетик, М. В. Антокольська, Ю. М. Антоняк, Н. М. Ахтирська, І. А. Грабська, О. М. Джужа, І. В. Дроздова, А. В. Запорожцев, Н. В. Зимівець, О. Д. Коломоєц, Л. А. Колпакова, С. С. Костенко, О. Г. Кулик, Л. М. Мандрик, І. В. Опришко, Н. М. Платонова, Т. О. Проценко, Л. В. Сердюк, Т. І. Сідоренкова, Т. П. Цюман та інші науковці.

Метою цієї статті є аналіз термінів “обставини”, “причини”, “умови” і “чинники”, “детермінанти” правопорушень, а також дослідження детермінантів, що обумовлюють насильство над дітьми.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що з появою держави суспільство завжди займалось проблемами правопорушень та причинами, що їх породжують. Водночас, до сьогодні існує неоднаковий підхід у визначенні значення і змісту термінів “обставини”, “причини”, “умови” і “чинники”, “детермінанти”. У філософії, залежно від об'єкта її вивчення, під причинами розуміють такі види детермінант, які породжують, викликають появу нового явища (наслідку) [3, с. 531].

Важливим видом детермінант після причин є умови вчинення правопорушення. У філософському розумінні категорія “умова” завжди пов'язана з категорією “можливість”, а в кількісному прояві – з категорією “ймовірність”. Умовами адміністративної деліктності можна назвати різноманітні за змістом чинники, які сприяють і створюють можливості виникнення і проявлення причини.

Дослідник В. М. Кудрявцев зазначив, що умовами явища, на відміну від його причин, називається комплекс явищ, які самі безпосередньо не можуть спричинити це явище – наслідок, але, сприяючи причинам у просторі й часі, впливають на них, забезпечують певний їх розвиток, необхідний для виникнення наслідку. Також він вказує, що умови у сукупності з причинами створюють так звану повну причину того чи іншого явища [4, с. 17].

Своєю чергою, О. П. Ключніченко зазначає, що причини і умови як категорії не ідентичні. Між ними не виникає протиріч і розмежувань, тому що причина проявляється через умови. Логічний та об'єктивний взаємозв'язок між причинами та умовами в деяких випадках викликає або породжує такий стан цих явищ, коли причина може стати умовою і, навпаки, умова стає причиною. Взаємозв'язок і взаємообумовленість між причинами та умовами адміністративної деліктності передбачає детальніший розгляд ознак, які становлять єдину основу цих негативних явищ [5, с. 57].

Щодо адміністративної деліктології, то одним із перших, хто класифікував причини й умови правопорушень, можна назвати В. І. Ремньова, про якого ми вже згадували у попередньому розділі. Науковець виділяє: “загальні причини і умови правопорушень (економічні, політичні, ідеологічні, правові, організаційні, культурно-виховні); причини й умови, пов'язані з певною службовою ситуацією (недоліки контролю, безкарність порушників); обставини, пов'язані з особою правопорушника (посадові особи або громадяни, що не є посадовими особами) [6, с. 13].

О. І. Остапенко в адміністративно-деліктну детермінацію, зараховує, насамперед, причини, умови і кореляти. Між ними і наслідком (деліктністю, деліктами) виникають причинно-наслідкові, обумовлено-наслідкові, кореляційні, функціональні зв'язки, зв'язок стану і системно-структурна детермінація. За часом адміністративно-деліктна детермінація охоплює і визначає минуле як

психологічно-формульвальний елемент, теперішнє як взаємодію причин і умов у процесі детермінації наслідку та майбутнє, що несе в собі цільову та інформаційну детермінацію [7, с. 51].

Науковець причини й умови адміністративної деліктності за сферою існування поділяє на зовнішні та внутрішні. Об'єктивні причини адміністративних деліктів, відображаючи конкретні протиріччя суспільного буття в економічних і соціальних відносинах людей, мають постійний і тимчасовий характер. До суб'єктивних причин вчинення адміністративного делікту слід зарахувати ті елементи соціальної психології, які проявляються в перекручених потребах, низьких інтересах, цілях, мотивах і моральних цінностях, що суперечать ідеології демократичного суспільства [7, с. 70].

М. І. Нікулін зазначає, що причина – це явище, яке породжує та виробляє інше явище – наслідок. Умовами явищ, на відміну від причин, виступає комплекс чинників, які самі по собі не можуть безпосередньо спричинити це явище – наслідок, але, супроводжуючи причини у просторі і часі і впливаючи на них, дають певний поштовх їхньому розвитку, необхідний для виникнення наслідку.

Отже, причини адміністративної деліктології можна визначити як сукупність соціальних явищ і процесів, які у взаємодії з обставинами, що відіграють роль умов, сприяють протиправним проявам. Види причин: соціально-демографічного характеру (пов'язані з урбанізацією, міграцією населення, змінами статевовікової структури населення); економічного (пов'язані з матеріальним забезпеченням населення, рівнем безробіття); соціально-психологічного характеру (пов'язані з послабленням традиційних форм соціального контролю за особистістю у зв'язку з урбанізацією, зі зменшенням ролі сім'ї у вихованні дітей, зі збільшенням зайнятості жінок, з освітнім рівнем населення, станом психофізичного здоров'я окремих соціальних груп); організаційно-правового характеру (пов'язані з рівнем нормативно-правового забезпечення державних органів, органів місцевого самоврядування, з професійною підготовленістю державних службовців) [8, с. 16–17].

Досліджуючи причини насильства над дітьми, необхідно враховувати, що насильство як соціальне явище, по-перше, має соціокультурну обумовленість, тобто в насильстві проявляється стереотип сімейних відносин. Соціальні фактори (соціально-економічне становище сім'ї, безробіття) також є причинами стресу, що призводить до жорстокого поводження з дітьми.

По-друге, насильство слід розглядати як результат негативного особистого життєвого досвіду правопорушника, “травми дитинства” (дитина, що зазнала сексуального насилля, сама стає небезпечною для інших, так званий “синдром вампіра” – той, над ким знущалися, надалі відтворює поведінку свого кривдника).

Крім об'єктивних чинників, насильство в сім'ї зумовлює і низка суб'єктивних, які негативно впливають у взаємозв'язку з об'єктивними чинниками. З огляду на це, цікавою є думка Ю. М. Антоняна, який вважає, що матеріальні труднощі в сім'ї поєднуються з тенденцією руйнування моральних засад, втратою життєво важливих людських цінностей; при цьому характерним є дезорганізація сім'ї як соціального інституту, що виражається у внутрішніх проблемах, відсутності матеріальних і емоційних зв'язків, які виступають причинами збільшення кількості розлучень, збільшення кількості неповних і неблагополучних сімей, ізоляції сім'ї від суспільства, зменшення престижу сімейних цінностей [9, с. 123].

Причиною суб'єктивного характеру і наслідком виступають алкоголізм обох батьків або одного з них, зниження виховного потенціалу сім'ї, невміння і небажання шукати компроміс у вирішенні побутових проблем, матеріальні труднощі.

Зловживання спиртними напоями призводить до того, що відходять на задній план життєво важливі види діяльності (роботи, виховання дітей). Як зазначає Н. Ф. Кузнєцова, пияцтво – це надмірне вживання спиртних напоїв, а алкоголізм, хворобливий потяг до пияцтва, що характеризується специфічними медичними ознаками [10, с. 139]. На думку І. І. Карпеця, пияцтво послаблює або зовсім ліквідує соціально корисні зв'язки людини, сприяє руйнуванню сімей, виникнення ворожнечі між батьками і дітьми, стимулює зростання насильства насамперед у сім'ях, а потім у відносинах між людьми [11, с. 413].

Насильство над дітьми, як і будь-яке насильство, характеризується тим, що воно спрямоване, передусім, на придушення індивідуальної волі людини, можливості самостійно приймати рішення. У таких випадках батьки використовують своє право на особисте виховання всупереч встановленим нормам Сімейного кодексу України, відповідно до якого здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства.

Найчастіше про зловживання батьківськими правами доводиться говорити, коли батьки використовують свою необмежену владу над дитиною. Батьки як єдині розпорядники долі дитини, наприклад, відмовляються посилати сина або дочку в школу, забороняють їм брати участь у різних шкільних заходах, що завдає дитині фізичних і психічних страждань. Зловживання батьківськими правами так само, як і ухилення від виконання обов'язків щодо виховання, являє собою особливу небезпеку для виховання дітей ще й тому, що воно не має разового характеру, повторюється систематично.

Характерною ознакою проблемної сім'ї є те, що в ній порушено нормальний соціальний процес, відсутні загальні цілі, ослаблені зв'язки між членами сім'ї. У таких сім'ях панує хронічна соціально-психологічна напруженість, викликана різними об'єктивними або суб'єктивними причинами, наприклад втратою подружньої любові, тривалими службовими відрядженнями, важким захворюванням подружжя.

Ще одним чинником, який сприяє підвищенню рівня конфліктності сімейних відносин, є психофізіологічний фактор: незадоволена сексуальна потреба подружжя, яка може привести до стресових станів, фрустрації. Очевидно, що шлюб повинен задовольняти сексуальні потреби подружжя. Багато дослідників довели безпосередній зв'язок між сексуальною задоволеністю в шлюбі і задоволеністю шлюбом загалом [12, с. 21].

Також у систему чинників, що сприяють вчиненню насильства щодо дитини, слід віднести і характеристики рівня індивідуальної поведінки, яку умовно можна поділити на дві підгрупи: біологічна та соціальна. До біологічної підгрупи належать особистісна психічна і психофізична особливості членів сім'ї: темперамент, вікові статеві особливості особи, психічні та неврологічні аномалії, негативні риси характеру індивіда (агресивність, грубість, озлобленість, жорстокість, цинізм) і негативні емоційні і вольові властивості (дратівливість, нестриманість, невірноваженість, образливість). Індивідуальні соціальні характеристики особи включають в себе такі чинники, як: рівень правосвідомості суб'єктів, притаманну їм систему ціннісних орієнтацій, ставлення до понять моралі.

Науковець Блага А. Б. виділяє чинники насильства у сім'ї макрорівня, мезорівня. Чинники насильства в сім'ї, які належать до макрорівня, сприяють відтворенню сімейного насильства як цілісного соціально-правового явища. Важливим детермінаційним комплексом на рівні суспільства загалом є: соціально-економічний, політичний, правовий, соціокультурний, морально-психологічний, організаційно-управлінський.

Чинники, які належать до мезорівня, призводять до криміногенної десоціалізації та криміногенної конфліктності сім'ї. Найбільших криміногенних властивостей набувають сім'ї, що становлять групу ризику щодо скоєння насильства та жорстокого поведіння: 1) сім'ї, які неналежно виконують виховну та соціалізуючу функції; 2) сім'ї з наявністю залежностей у членів сім'ї; 3) сім'ї із наявністю у членів родини хронічних соматичних або психічних захворювань; 4) сім'ї, що вирізняються за віком батьків, а також складом та повнотою; 5) сім'ї, які мають специфічні проблеми.

До зовнішніх чинників мікрорівня, що детермінують безпосередньо злочинну поведінку, належать: 1) особистість винного, його моральні, вольові, інтелектуальні, емоційні, психологічні деформації (безпосередня причина вчинення конкретного акту сімейного насильства) [13, с. 299].

Окрім того, слід зазначити що на сьогодні існує два підходи, які пояснюють причини насильства в сім'ї: соціологічний і психологічний. *Соціологічний підхід* розглядає жорстокість у сім'ї як прийняту соціокультурну зумовленість вирішення конфлікту шляхом насильства в

соціальної групі. Причинами постають стереотипи сімейних відносин, виховання з дитинства, низьке соціальне й матеріальне положення сім'ї, постійні сварки й проблеми в сім'ї, які, своєю чергою, призводять до стресів, а останні – до жорстокої поведінки зі своїми співмешканцями.

Психологічний підхід пояснюється наявністю психологічних захворювань у членів родини, характерами особистостей, поведінкою дитини або батьків, негативним особистісним досвідом батьків, який вони пережили в дитинстві, а також зловживання алкоголем і наркотиками [14, с. 58-68].

Висновки. З огляду на викладене вище, доцільно виробити комплексний підхід до запобігання всіх форм насильства щодо дітей, підвищити рівень досліджень і збору даних про масштаби поширення, детермінанти насильства щодо дітей. Окрім того, суддям необхідно ефективно реагувати на випадки насильства щодо дітей, які вчинюються повторно чи систематично, підтримати практику суду щодо призначення у таких випадках адміністративного арешту як найбільш суворого виду адміністративного стягнення. А також в обов'язковому порядку судам згідно зі ст. 245 КУпАП встановлювати детермінанти насильства в сім'ї та вносити згідно зі ст. 282 КУпАП до відповідальних органів та служб, передусім органів Національної поліції, пропозиції про вжиття заходів щодо усунення цих детермінантів та належного здійснення профілактичної роботи з особами, які перебувають на профілактичному обліку у зв'язку з вчиненням насильства щодо дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ten Bensel RW, Rheinberger MM, Radbill SX (1997). Children in a World of Violence: The Roots of Child Maltreatment. In: Helfer M et al. (Eds). The Battered Child. Chicago, University of Chicago Press, pp 3–28.*
2. *United Nations Secretary-General (2006). Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against Children. Promotion and protection of the rights of children. United Nations General Assembly, Sixty-first session. A/61/299.*
3. *Философский энциклопедический словарь / ред. Л. Ф. Ильичёв и др. – Москва: Сов. энцикл., 1983. – 840 с.*
4. *Кудрявцев В. Н. Причины правонарушений / В. Н. Кудрявцев. – Москва: Наука, 1976. – 286 с.*
5. *Клюшниченко А. П. Производство по делам о мелком хулиганстве (Из опыта работы милиции Украинской ССР) / А. П. Клюшниченко. – Киев: Киев. высш. шк. МВД СССР, 1970. – 151 с.*
6. *Ремнев В. И. Актуальные вопросы административной деликтологии в современный период / В. И. Ремнев // Актуальные проблемы административной деликтологии. – Киев, 1984. – С. 3–5.*
7. *Остапенко О. І. Адміністративна деликтологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку: монографія / О. І. Остапенко. – Львів: Львів. ін-т внутр. справ при Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 312 с.*
8. *Никулин М. И. Проблемы науки административной деликтологии: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14 / М. И. Никулин. – Москва, 2006. – 461 с.*
9. *Антонаян Ю. М. Жорстокість в нашому житті / Ю. М. Антонаян. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 342 с.*
10. *Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Издательство Московского университета, 1984. – 208 с.*
11. *Карпец И. И. Преступность: иллюзии и реальность / И. И. Карпец. – Москва: "Российское право", 1992. – 432 с.*
12. *Юркевич М. Г. Советская семья / М. Г. Юркевич. – Минск, 1970. – 243 с.*
13. *Блага А. Б. Насильство в сім'ї: (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія / А. Б. Блага. – Харків: Макаренко, 2014. – 356 с.*
14. *Гирфанов Р. М. Российский и зарубежный опыт борьбы с насилем в отношении детей / Р. М. Гирфанов, М. Ю. Калинкина // Вопросы ювенальной юстиции. – 2008. – № 1. – С. 58–68.*

REFERENCES

1. *Ten Bensel RW, Rheinberger MM, Radbill SX (1997). Children in a World of Violence: The Roots of Child Maltreatment. In: Helfer M et al. (Eds). The Battered Child. Chicago, University of Chicago Press, pp 3–28.*
2. *United Nations Secretary-General (2006). Report of the Independent Expert for the United Nations Study on Violence against Children. Promotion and protection of the rights of*

children. United Nations General Assembly, Sixty-first session. A/61/299. 3. **Philosophical Encyclopedic Dictionary (1983)** [Fylosofskyy entsyklopedycheskyy slovar'] / edited by L. F. Ilyichev and others Sov. encycl., Moskov, 840 p. (rus) 4. Kudriavtsev V. N. (1976) **Crimes causes** [Prychyny pravonarushenyu], Nauka, Moskov, 286 p. (rus) 5. Kliushnichenko A. P. (1970) **Proceedings on disorderly conduct** (From the experience of the Ukrainian SSR Militia) [Proyzvodstvo po delam o melkom khulyhanstve (Yz opyta raboty mylytsyy Ukraynskoy SSR)], Kiev. vyssh. shk. MVD USSR, Kiev, 151 p. (rus) 6. Remniev V. I. (1984) **Topical issues of administrative delictology in the modern period** [Aktual'nye voprosy admynystratyvnoy delyktolohyy v sovremennyy peryod], Aktualnye problemy administrativnoi deliktologii, Kiev, pp. 3–5. (rus) 7. Ostapenko O. I. (1995) **Administrative delictology, social and legal phenomenon and problems of development** [Administratyvna deliktolohiya: sotsial'no-pravovyy fenomen i problemy rozvytku], Lviv. in-t vnutr. sprav pry Ukr. akad. vnutr. sprav, Lviv, 312 p. (ukr) 8. Nikulin M. I. (2006) **Problems of administrative delictology: dissertation of J.S.D : 12.00.14** [Problemy nauky admynystratyvnoy delyktolohyy], Moskov, 461 p. (rus) 9. Antonian Y. M. (1995) **Violence in our lives** [Zhorstokist' v nashomu zhytti], INFRA-M, Moskov, 342 p. (rus) 10. Kuznietsova N. F. (1984) **Problems of criminological determination** [Problemy kryminolohycheskoy determynatsyy], Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskov, 208 p. (rus) 11. Karpets I. I. (1992) **Crime: illusions and reality** [Prestupnost': yllyuzyy y real'nost'], "Rossiyskoe pravo", Moskov, 432 p. (rus) 12. Yurkevich M. G. (1970) **Soviet family** [Sovet-skaya sem'ya], Minsk, 243 p. (rus) 13. Blaha A. B. (2014) **Domestic violence: (criminological analysis and prevention): monograph** [Nasytstvo v simyi :(kryminolohichnyy analiz i zapobihannya)], Makarenko, Kharkiv, 356 p. (ukr) 14. Girfanov R. M. (2008) **Russian and foreign experience in combating child abuse** [Rossyyskyy y zarubezhnyy opyt bor'by s nasylyem v otnoshenyy detey], Voprosy yuvenalnoi yustitsyi, No. 1, pp. 58–68. (rus).

Дата надходження: 29.12.2016 р.